

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 346.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-2-3>

Павлюк Р. В.,

*аспірант кафедри економічного права та економічного судочинства
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

УРЕГУЛЮВАННЯ ПРИМУСОВОГО ВІДЧУЖЕННЯ АКЦІЙ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО АБО НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ

REGULATION OF EXPROPRIATION OF SHARES UNDER THE ORDER OF MARTIAL LAW OR STATE OF EMERGENCY

У статті досліджено проблему примусового відчуження акцій акціонерних товариств в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану. Метою роботи є з'ясування, у який спосіб в умовах правового режиму воєнного або надзвичайного стану повинно здійснюватися примусове відчуження акцій, щоб досягти максимального балансу між публічними та приватними інтересами. Дослідження показало, що процес примусового відчуження акцій акціонерних товариств вимагає ретельного законодавчого регулювання, щоб не порушити права власників акцій і водночас забезпечити інтереси держави. Основним викликом є знаходження компромісу між необхідністю захисту національної безпеки та правами приватних інвесторів, зокрема іноземних.

З цією метою було розглянуто питання належності акцій акціонерного товариства до майна, що може бути примусово відчужене під час дії правового режиму воєнного або надзвичайного стану. Встановлено, що акції можна вважати індивідуально визначеним майном, яке може бути реквізованим. Розглянуто різницю заходів, які спрямовані на перехід права власності на майно до держави в умовах правового режиму воєнного або надзвичайного стану: примусове відчуження майна, вилучення майна, передача майна, реквізиція. Перелічені терміни мають схоже звучання, але не всі позначають одне і те саме явище. Разом з тим, законодавець ототожнює терміни «примусове відчуження майна» та «реквізиція», тому останні можна вважати взаємозамінними. Що стосується реквізиції акцій іноземних інвесторів, з'ясовано, що в умовах правового режиму воєнного стану такі заходи суперечать гарантіям захисту іноземних інвестицій в Україні.

У статті наведено ризики, які супроводжують примусове відчуження 100% акцій підприємства: непропорційність заходів, неефективний захист іноземних інвестицій, ризик зловживання отриманими повноваженнями. Відповідно, запропоновано зміни, які допоможуть мінімізувати дані ризики, при цьому не перешкоджаючи потребам оборони країни та забезпеченню національної безпеки. Пропонується встановити ліміт кількості акцій, достатній для досягнення державою своїх стратегічних цілей у період воєнного або надзвичайного стану. Для акціонерних товариств таким лімітом може бути контрольний пакет акцій (50% + 1 акція).

Ключові слова: акціонерні товариства, експропріація, реквізиція, іноземні інвестиції, майнові права, корпоративні права, воєнний стан, захист прав.

The article examines the problem of expropriation of shares of joint-stock companies under the order of martial law or state of emergency. The purpose of the work is to find out how the expropriation of shares should be carried out under the order of martial law or state of emergency to achieve the maximum balance between public and private interests. The study shows that the process of expropriation of shares of joint-stock companies requires careful legislative regulation in order not to violate the rights of the owners of shares and at the same time ensure the interests of the state. The main challenge is finding a compromise between the need to protect national security and the rights of private investors, particularly foreign investors.

For this purpose, it was investigated whether shares belong to property that can be expropriated under the order of martial law or a state of emergency. It is established that shares can be considered individually determined property that can be requisitioned. The difference of measures that lead to the transfer of ownership of property to the state under the order of martial law or a state of emergency is considered. These measures include expropriation, seizure of property, transfer of property, and requisition. The listed terms sound similar, but they do not all denote the same phenomenon. At the same time, the legislation equates the terms "expropriation" and "requisition", so the latter can be considered inter-

changeable. As for the requisition of shares of foreign investors, it was found that under the legal regime of martial law, such measures contradict the guarantees of protection of foreign investments in Ukraine.

The article describes the risks that accompany expropriation of 100% of the company's shares: disproportionality of measures, ineffective protection of foreign investments, and risk of abuse of received powers. Accordingly, the legislation changes proposed will help minimize these risks, while not hindering the country's defense needs and ensuring national security. It is proposed to establish a limit on the number of shares that can be expropriated during a period of war or emergency. For joint-stock companies, such a limit can be a controlling stake (50% + 1 share).

Key words: joint stock companies, expropriation, requisition, foreign investments, property rights, corporate rights, martial law, protection of rights.

Постановка проблеми. Законодавство України, яке діє виключно в період дії правового режиму воєнного або надзвичайного стану почало активно застосовуватися після 24 лютого 2022 року у зв'язку з введенням на всій території України воєнного стану. Після застосування положень, які стосуються примусового відчуження майна в умовах воєнного стану, проявилися недосконалості правового регулювання у даній сфері.

Проблема полягає у тому, що на сьогоднішній день законодавство, яке регулює відносини щодо примусового відчуження майна, не містить уточнень щодо примусового відчуження акцій чи інших об'єктів цивільних прав, що засвідчують участь в юридичній особі. Наслідком цього стали акти реквізиції цілих компаній (ПАТ «Укрнафта», АТ «Мотор Січ», ПрАТ «АвтоКрАЗ» та ПрАТ «Запоріжтрансформатор»). З одного боку, мета держави є зрозумілою. Реквізиція у воєнний стан здійснюється для забезпечення потреб оборони країни, захисту національної безпеки, мобілізації ресурсів, забезпечення життєдіяльності населення, захисту критичної інфраструктури тощо. Але, з іншого боку, для досягнення такої мети важливо шукати ефективні заходи, що є одночасно найменш обтяжливими для суб'єктів господарювання, в тому числі іноземних інвесторів, які повинні відчувати, що гарантії захисту їхніх інвестицій є дієвими. Такі ефективні і водночас найменш обтяжливі заходи повинні бути предметом наукового пошуку.

Метою даної статті є з'ясування того, у який спосіб в умовах правового режиму воєнного або надзвичайного стану повинно здійснюватися примусове відчуження акцій, щоб досягти максимального балансу між публічними та приватними інтересами.

Стан дослідження. Дослідженням проблеми примусового відчуження майна під час дії

воєнного або надзвичайного стану займалися Гриняк А. Б., Миронюк Р. В., Остапенко А. А., Черненко О. А. та інші. Окремі вчені надають свої оцінки того, наскільки правомірною є реквізиція корпоративних прав в умовах воєнного стану і в цілому одностайно виступають за законодавче врегулювання цього питання. Проте досі існує потреба у пропозиціях, яким саме чином змінити законодавство, щоб закрити прогалину в регулюванні примусового відчуження акцій та інших об'єктів, що посвідчують корпоративні права, досягнувши не лише захисту приватних інтересів, а балансу між приватними і публічними інтересами, враховуючи специфіку воєнного і надзвичайного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш за все, потрібно визначитися з термінологією, яку коректно вживати у контексті примусового переходу права власності на майно, яке не перебуває у власності держави України, в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану.

У Законі України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» (далі – Закон № 4765-VI) йдеться про два варіанти примусового переходу права власності на майно до держави під час дії воєнного чи надзвичайного стану, а саме: примусове відчуження та вилучення майна. Також, згадується про такий захід як передача майна, зокрема, у назві Закону № 4765-VI передача виражена як альтернатива примусовому відчуженню та вилученню. Через аналіз положень нормативно-правового акту стає зрозуміло, що передача є добровільним заходом, який стосується комунального майна та має безоплатний характер. Тобто, за ініціативи військового командування або органу, на який покладено здійснення заходів правового режиму надзвичайного стану, сільські, селищні, міські, районні у містах,

районні, обласні ради можуть прийняти рішення про безоплатну передачу комунального майна у державну власність (стаття 6) [4].

Ми ж зосередимось на примусових способах, таких як примусове відчуження та вилучення майна. В самому Законі № 4765-VI надається визначення даних понять. Примусове відчуження майна розуміється як позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно, що перебуває у приватній або комунальній власності та яке переходить у власність держави для використання в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості. Вилучення майна, в свою чергу – це позбавлення державних підприємств, державних господарських об'єднань права господарського відання або оперативного управління індивідуально визначеним державним майном з метою його передачі для потреб держави в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану [4].

Стає зрозуміло, що принципова різниця даних заходів полягає у формі власності на майно. У випадку примусового відчуження це приватна або комунальна власність, у випадку вилучення – державна. У останньому випадку по суті не відбувається перехід права власності, майно умовно «мігрує» між підприємствами, установами та організаціями, які перебувають у державній власності.

У статті 353 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) також зазначається про можливість примусового відчуження майна за різних надзвичайних обставин. У ЦК України даний захід має назву «реквізиція». Так, у разі стихійного лиха, аварії, епідемії, епізоотії та за інших надзвичайних обставин, з метою суспільної необхідності майно може бути примусово відчужене у власника на підставі та в порядку, встановлених законом, за умови попереднього і повного відшкодування його вартості (реквізиція). В умовах воєнного або надзвичайного стану майно може бути примусово відчужене у власника з наступним повним відшкодуванням його вартості. Реквізоване майно переходить у власність держави або знищується [2]. Тобто, поняття «реквізиція» та «примусове відчуження майна» законодавчо ототожнюються і можуть використовуватися як синоніми.

Аналізуючи ст. 353 ЦК України, Гриняк А.Б. розділив реквізицію на два різновиди: – реквізицію у разі стихійного лиха, аварії, епідемії, епізоотії та за інших надзвичайних обставин (ч. 1 ст. 353 ЦК); – реквізицію в умовах воєнного або надзвичайного стану (ч. 2 ст. 353 ЦК) [15, с. 23].

Науковець зазначає, що «відмінність між цими різновидами реквізиції полягає у моменті отримання власником реквізованого майна його ринкової вартості. У випадку реквізиції майна у разі стихійного лиха, аварії, епідемії, епізоотії та за інших надзвичайних обставин – відшкодування його вартості відбувається до безпосереднього передання майна державі. У випадку реквізиції в умовах воєнного або надзвичайного стану – відшкодування його вартості відбуватиметься після скасування правового режиму воєнного стану» [15, с. 23].

Даний висновок не є точним. Реквізиція в умовах воєнного або надзвичайного стану необов'язково відбувається саме з наступним відшкодуванням. Попереднє відшкодування і в цьому випадку можливе, при цьому є більш бажаним заходом. Законодавець у статті 3 Закону № 4765-VI затвердив підхід, згідно з яким примусове відчуження майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану може здійснюватися з попереднім повним відшкодуванням його вартості. У разі неможливості попереднього повного відшкодування за примусово відчужене майно таке майно примусово відчужується з наступним повним відшкодуванням його вартості [4]. Таким чином, умовою здійснення відшкодування після закінчення правового режиму воєнного чи надзвичайного стану має бути об'єктивна неможливість здійснити попереднє відшкодування. Пріоритетним заходом у будь-якому випадку реквізиції повинно бути відшкодування вартості майна до його фактичного відчуження. У бланку акту про примусове відчуження або вилучення майна, який додається до постанови Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2012 р. № 998 є відповідне поле, де вказується сума виплачених коштів у разі попереднього повного відшкодування вартості майна [8].

Отже, відшкодування вартості відчуженого майна дійсно гарантується і може відбуватися з попередньою оплатою, що у випадку з реча-

ми матеріального світу, такими як: автомобілі, пально-мастильні матеріали, будівельні матеріали тощо – для попереднього власника не створює надмірного тягара, оскільки за отримане відшкодування він може придбати аналогічну чи схожу за характеристиками річ. Але у випадку з таким активом, як цінні папери, які посвідчують корпоративні права, даний висновок не видається таким однозначним. Насамперед, слід визначитись, чи є взагалі акції майном, яке може бути примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного або надзвичайного стану.

У статті 353 ЦК України у контексті реквізиції згадується лише термін «майно». ЦК України надає тлумачення майна у статті 190, згідно з якою майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки [2].

Відповідно до частини 1 статті 139 Господарського кодексу України, майном визнається сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів. Згідно з частиною 7 статті 139 Господарського кодексу України особливим видом майна суб'єктів господарювання є цінні папери [3].

Отже, можна вважати, що в розумінні Цивільного кодексу України і Господарського кодексу України реквізиції підлягає будь-яке майно, в тому числі цінні папери, до яких належать і акції.

У спеціальному законодавстві, а саме в Законі № 4765-VI, у першій статті йдеться про те, що примусове відчуження майна – це позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно [4]. Поняття «індивідуально визначене майно» привертає увагу і викликає питання чи акції можуть відноситись до нього. Як зазначає Д.І. Погрібний, індивідуально-визначеними прийнято називати «такі блага, які індивідуалізуються шляхом виділення їх із роду їм подібних за допомогою вказівки на ознаки (якісний стан і кількісну міру), притаманні тільки їм. Інакше кажучи, це і об'єкти, єдині у своєму роді (наприклад, картина Айвазовського «Дев'ятий вал», шапка

Мономаха і под.), і всі інші, виділені з маси їм подібних, що фізично відокремлені від предметів того самого роду» [17, с.174].

У постанові КЦС ВС від 29 жовтня 2018 року у справі № 612/553/15-ц вказано, що індивідуалізація речі – це надання певній речі (або ж наявність у неї) відмінних властивостей (рис чи характеристик), що дозволяють у необхідних випадках виділити її з числа подібних. Можливо виокремити три групи речей, визначених індивідуальними ознаками: унікальні речі, тобто єдині у своєму роді; речі, що відрізняються від подібних особливими позначеннями чи характеристиками; речі, індивідуалізовані в процесі вибору або відбору [11].

Стосовно цінних паперів, таких як акції, варто зазначити, що нині кожна окрема акція не має свого унікального номера, натомість індивідуальні ознаки присвоюються всьому випуску акцій. Як вказано у Законі України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», випуск цінних паперів – сукупність певного виду емісійних цінних паперів одного емітента однієї номінальної вартості, які мають однакову форму випуску і міжнародний ідентифікаційний номер та забезпечують їх власникам однакові права незалежно від часу їх придбання [5].

Таким чином, всі акції мають певні індивідуальні ознаки, які дозволяють відокремити акції одного підприємства від інших, зокрема: найменування емітента, ідентифікаційний код емітента, міжнародний ідентифікаційний номер цінних паперів (ISIN), номінальна вартість – використовуються для цілей розмежування. Разом з тим, частину акцій певного емітента можна продати чи обміняти, що призводить до поділу всієї сукупності випуску. В такому разі, акціям не присвоюється новий ідентифікаційний номер, в даному випадку присутня така розмежувальна властивість, як кількість. Тобто, у випадку відчуження акцій, здійснюються депозитарні операції щодо переказу певної визначеної кількості акцій на рахунок отримувача в цінних паперах в депозитарній установі з вказівкою на ті самі ознаки: найменування емітента, номер ISIN тощо.

В результаті, немає підстав не вважати акції індивідуально визначеним майном у розумінні Закону № 4765-VI, оскільки необхідні для

конкретних цілей акції можна виділяти з усіх інших акцій за вищеперерахованими ознаками.

Звичайно, у цілях правозастосування і судочинства було б набагато зручніше, якби законодавчо був визначено перелік майна, який може бути реквізовано в умовах воєнного або надзвичайного стану або хоча б ширше розкрито ознаки такого майна. Також звучать пропозиції про доцільність визначення переліку майна, яке не може бути реквізовано в умовах воєнного або надзвичайного стану. Як зазначає Остапенко А. А.: «відсутність у законодавстві обмежень щодо майна, яке не може бути відчужене в умовах воєнного стану може стати причиною зловживання правом примусового відчуження майна, оскільки відчужене майно переходить у власність держави» [16, с. 38]. Вчена пропонує «з метою забезпечення захисту права приватної власності доповнити Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» окремою статтею, у якій закріпити вичерпний перелік майна, яке не може бути примусово відчужене в умовах воєнного стану» [16, с. 38].

В цілому, пропозиції щодо доповнення законодавства вичерпним переліком видів майна, яке може або не може бути реквізованим є слушними. Але якщо говорити про акції, їх просто так віднести в перший або другий перелік не можна. Це слід робити, тільки якщо втілити у законодавстві норму, яка полягає у допустимості примусового відчуження лише частини акцій, яких буде достатньо для забезпечення нагальних потреб держави, пов'язаних з діяльністю відповідного підприємства.

У 2022 році була практика примусового відчуження у власність держави для використання в умовах правового режиму воєнного стану усіх без винятку акцій деяких акціонерних товариств (ПАТ «Укрнафта», АТ «Мотор Січ», ПрАТ «АвтоКрАЗ» та ПрАТ «Запоріжтрансформатор»). У рішеннях, які було прийнято для реалізації відчуження, вказувалося, що реквізиції підлягають усі акції, що належали фізичним та юридичним особам, крім акцій, що належали державі та господарським товариствам, 100% акцій яких належали державі [13]. Тобто, акції деяких підприємств були на момент реквізиції прямо чи опосередковано у власності держави.

Найбільш цікавий з точки зору досліджуваної теми випадок – це справа примусового відчуження акцій ПАТ «Укрнафта».

У справі № 910/9563/23, за позовом одного з колишніх акціонерів ПАТ «Укрнафта», суд зазначає, що «публічне акціонерне товариство «Укрнафта» є нафтопереробною компанією, однією з найбільших виробників нафтопродуктів в Україні. Продукція, вироблена цим підприємством, в умовах правового режиму воєнного стану критично необхідна як для забезпечення потреб Збройних Сил України та енергетичного сектору країни, так і для забезпечення потреб населення. Таким чином, відчуження майна Публічного акціонерного товариства «Укрнафта», в тому числі акцій товариства, на користь Держави України та можливість здійснювати управління цим товариством в інтересах обороноздатності, стратегічної безпеки та, як наслідок, забезпечення належної життєдіяльності країни та її населення, призведе до досягнення стратегічної мети – певної стабільності на ринку нафти та нафтопродуктів, комплексного розв'язання існуючих проблем щодо забезпечення нафтопродуктами, як Збройних Сил України, так і населення країни» [12].

В цьому обґрунтуванні дуже важливою є вказівка на основну причину реквізиції – досягнення стратегічної мети (стабільності на ринку нафти та нафтопродуктів, розв'язання проблем щодо забезпечення нафтопродуктами Збройних Сил України і населення). І дійсно, іноді забезпечення суспільного інтересу може стояти вище прав та інтересів окремих індивідів, особливо в умовах війни чи надзвичайної ситуації. Але навіть такі умови не можуть дозволяти державі не враховувати загальні принципи права. Статтею 1 Першого протоколу до Конвенції передбачено, що ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права [1]. У рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Іванова проти України» зазначено, що позбавлення власності може бути виправдане лише у тому випадку, якщо наявно, *inter alia*, що воно здійснене «в інтересах суспільства» і «відповідно до вимог, передбачених законом». Більше того, повинно бути досягнуто «справедливого балансу»

між вимогами загального інтересу суспільства і вимогами захисту основних прав осіб. Вимога пошуку такого справедливого балансу проходить через всю Конвенцію [9].

Схожим чином Конституційний Суд України (Перший сенат) у рішенні від 05.06.2019 № 3-р(І)/2019 також вказав, що право власності не є абсолютним, тобто може бути обмежене, однак втручання у це право може здійснюватися лише на підставі закону з дотриманням принципу юридичної визначеності та принципу пропорційності, який вимагає досягнення розумного співвідношення між інтересами особи та суспільства; при обмеженні права власності в інтересах суспільства пропорційними можуть вважатися такі заходи, які є менш обтяжливими для прав і свобод приватних осіб з-поміж усіх доступних для застосування заходів (абзац сьомий підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини) [10].

Як відомо, до реквізиції контрольний пакет акцій (27 114 256 з 54 228 510 акцій або 50% + 1 акція) ПАТ «Укрнафта» була у власності акціонерного товариства «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» [13]. Це означає, що опосередковано держава і до відчуження мала достатню кількість корпоративних прав для досягнення кворуму загальних зборів акціонерів та достатньої кількості голосів, що дозволяє, при потребі, припинити повноваження членів наглядової ради та обирати нових, як це передбачено у пп. 24, 26 ч. 2 ст. 39 Закону України «Про акціонерні товариства» [6]. Останнє важливе у контексті здійснення кадрових змін у виконавчому органі, який безпосередньо здійснює управління поточною діяльністю підприємства. Адже до виключної компетенції наглядової ради акціонерного товариства належить: прийняття рішення про обрання та припинення повноважень голови і членів виконавчого органу товариства; відсторонення голови або члена виконавчого органу товариства від здійснення повноважень, про обрання особи, яка тимчасово здійснюватиме повноваження голови виконавчого органу (пп. 9, 11, ч. 2 ст. 71 Закону України «Про акціонерні товариства») [6]. Можна дійти висновку, що для проведення кадрових змін у виконавчому органі ПАТ «Укрнафта», у випадку неефективного управління, в держави були достатні

можливості і без примусового відчуження усіх акцій підприємства.

Тобто, у даній справі принцип пропорційності навряд чи можна вважати дотриманим. Усі ті акції, які є поза межами контрольного пакету акцій, по суті не мають значення для здійснення управління, що має бути націленим на досягнення «стратегічної мети» і суспільного інтересу. Тому, акції поза контрольним пакетом слугують по суті для отримання прибутку у вигляді дивідендів, які законні власники могли б отримувати, не перешкоджаючи цілям держави та інтересам суспільства.

Крім того, акціонерами ПАТ «Укрнафта» були юридичні особи, створені відповідно до законодавства іншого, ніж законодавство України [14, с. 24]. Незважаючи на те, хто є кінцевими бенефіціарами цих юридичних осіб, вони є іноземними інвесторами відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про режим іноземного інвестування». Відповідно до ст. 9 зазначеного Закону, іноземні інвестиції в Україні не підлягають націоналізації. Державні органи не мають права реквізувати іноземні інвестиції, за винятком випадків здійснення рятувних заходів у разі стихійного лиха, аварій, епідемій, епізотій. Зазначена реквізиція може бути проведена на підставі рішень органів, уповноважених на це Кабінетом Міністрів України [7]. Тобто, законодавчо встановлено можливість реквізиції іноземних інвестицій лише у конкретних випадках, до яких не включений правовий режим воєнного стану. Це гарантії держави, які повинні бути непорушними для досягнення правової визначеності і забезпечення довіри іноземних інвесторів.

Абстрагуючись від описаної справи, можна виділити такі ризики примусового відчуження 100% корпоративних прав:

– Непропорційність заходів. Оскільки справедливий баланс між вимогами загального інтересу суспільства і вимогами захисту основних прав осіб можна вважати досягнутим уже з моменту отримання державою у власність контрольного пакету акцій (50% + 1 акція), відчуження решти корпоративних прав не матиме практичної користі для управління підприємством. Позбавлення таким чином майна акціонерів матиме наслідком неотримання ними доходів від діяльності підприємства у вигляді

дивідендів. При цьому треба враховувати, що Закон № 4765-VI передбачає лише відшкодування вартості реквізованого майна або повернення майна, якщо воно збереглося. Тобто, не існує гарантій, що колишньому власнику буде відшкодовано і дохід, який генерувало майно після реквізиції та який перераховувався на користь держави. Така втрата доходу може означати надмірний і необґрунтований тягар для колишніх власників, що може мати наслідком звернення останніх до Європейського суду з прав людини.

– Неєфективний захист іноземних інвестицій. Акціонерами можуть бути не лише суб'єкти господарювання України, а й іноземні інвестори. Будь-які дії з примусового відчуження іноземних інвестицій завжди впливають негативно на інвестиційну привабливість країни. Більше того, в Україні законодавчо встановлено гарантії того, що іноземні інвестиції не можуть бути реквізованими, крім певних перелічених випадків. До переліку не входить правовий режим воєнного стану, але останній був підставою для реквізицій, які проводились у другій половині 2022 року. Такі дії можуть поставити під сумнів непорушність гарантій захисту іноземних інвестицій в Україні. На даному етапі існування нашої держави дуже важливо заручитися довірою іноземних інвесторів, оскільки останні відіграють і відіграватимуть значну роль у відбудові економіки України.

– Зловживання отриманими повноваженнями. Після реквізиції виникає ризик прийняття рішень загальних зборів, для ухвалення яких необхідно більш як три чверті голосів акціонерів. Наприклад, маючи у власності прямо чи опосередковано 100 відсотків голосуючих акцій, держава має право здійснювати додаткову емісію акцій. В такому разі, власники, у яких примусово відчужили акції, не зможуть скористатися переважним правом придбавати розміщені товариством нові акції, яке передбачене ст. 31 Закону України «Про акціонерні товариства» [6]. Відтак, якщо держава випус-

тить нові акції та придбає їх і у випадку повернення акціонерам тієї самої кількості акцій, що була реквізована, їхня частка до всього обсягу емісії буде пропорційно меншою ніж до реквізиції.

Висновки. Незважаючи на те, що відносно у сфері реквізиції майна в період воєнного або надзвичайного стану врегульовані і в Цивільному кодексі України і в спеціальному Законі України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану», застосування на практиці їх положень викликало чимало питань стосовно примусового відчуження корпоративних прав. У цьому дослідженні основну увагу привернуто примусовому відчуженню корпоративних прав, які посвідчуються акціями. Основна проблема полягає у тому, що на даний момент держава має право примусово відчужувати у власність 100% акцій акціонерного товариства, що перевищує достатню кількість акцій для здійснення ефективного управління підприємством. Це породжує певні ризики для держави.

Таким чином, існує необхідність змінити законодавство, яке регулює дані відносини, встановивши, що акції дійсно можуть бути реквізованими, при цьому визначивши їх ліміт, достатній для досягнення державою стратегічних цілей у період воєнного або надзвичайного стану. На нашу думку, для акціонерних товариств таким лімітом може бути контрольний пакет акцій (50% + 1 акція).

Разом з тим, необхідно дослідити суб'єктний чинник, тобто, у кого з власників і у якій пропорції здійснювати реквізицію акцій, чи виключити з даного переліку іноземних інвесторів тощо. Останнє важливо у контексті забезпечення гарантій захисту іноземних інвестицій, які декларовані в Законі України «Про режим іноземного інвестування».

Крім того, необхідно проаналізувати дане питання стосовно інших видів підприємств, щоб вносити зміни не поодинокі. Наступні дослідження будуть націлені на цю роботу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04 листопада 1950 року, ратифікована Законом України від 17.07.1997 року № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text. (дата звернення: 18.06.2024).

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV: станом на 27.04.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 18.06.2024).
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV: станом на 08.03.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 18.06.2024).
4. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17.05.2012 р. № 4765-VI: станом на 18.05.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text> (дата звернення: 18.06.2024).
5. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV: станом на 27.04.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#n1736> (дата звернення: 18.06.2024).
6. Про акціонерні товариства: Закон України від 27.07.2022 р. № 2465-IX: станом на 27.04.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#Text> (дата звернення: 18.06.2024).
7. Про режим іноземного інвестування: Закон України від 19.03.1996 р. № 93/96-ВР: станом на 17.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80#Text>
8. Деякі питання здійснення повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.10.2012 р. № 998: станом на 29.01.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.06.2024).
9. Іванова проти України, Європейський суд з прав людини, 13 вересня 2005 року, Заява №74104/01. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_415#Text.
10. Конституційний Суд України (перший сенат), 05.06.2019 року, № 3-р(І)/2019 у справі 3-391/2018(6048/18). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-19#Text>.
11. Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду, 29.10.2018 року, № 612/553/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77455987>
12. Господарський суд м. Києва, 30.10.2023 року, № 910/9563/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115936039>
13. Про забезпечення проведення в системі депозитарного обліку депозитарних операцій щодо примусового відчуження у власність держави акцій, емітентами яких є ПАТ «Укрнафта», ПАТ «Укртатнафта», АТ «Мотор Січ», ПрАТ «АвтоКрАЗ», ПрАТ «Запоріжтрансформатор»: Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 06.11.2022 р. № 1320 URL: https://ukrsibbank.com/wp-content/uploads/Other/Decision_National_Securities_Commission_1320.pdf
14. Консолідований Звіт про управління Групи «Укрнафта» від 31 грудня 2020 р. URL: https://www.ukrnafta.com/data/Investor_docs/30.04.2021/Zvit_pro_upravlinnya_cons.pdf
15. Гриняк А. Примусове відчуження майна в умовах воєнного стану в Україні. Нове українське право. 2022. Випуск 2. С. 21–28. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/227/206>
16. Остапенко А. А. Майнові права як об'єкт примусового відчуження у період воєнного стану. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2023. № 5. С. 33–38. URL: http://apnl.dnu.in.ua/5_2023/5_2023.pdf#page=33.
17. Погрібний Д.І. Судовий захист прав акціонерів: питання теорії. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2012. №4 (11). С. 170-177. URL: http://econtlaw.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/02/ekonom_11.pdf#page=170